

Medical philosophy: The forgotten necessity in medical education

Farideh Nasiri ¹, Saeideh Ghaffarifar ², Ali Motevalli ³, Amirreza Naseri ⁴, Mohammad-Salar Hosseini ^{4*}

1 Research Center for Evidence-Based Medicine, Health Management and Safety Promotion Research Institute, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran.

2 Medical Education Research Center, Health Management and Safety Promotion Research Institute, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran.

3 Faculty of Medicine, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran.

4 Student Research Committee, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article type

Review article

Article history

Received: 20 March 2021

Accepted: 20 August 2021

Keywords

Education

Ethics

Professional ethics

Medical philosophy

Medical sciences

Introduction: Philosophy of medicine is the overlap of the philosophy and medicine disciplines. It examines the underlying concepts of the overt and covert phenomena of medicine and the associations among them by inquiring fundamental questions. In this review, we have tried to evaluate the various aspects of philosophy and medicine, explain the necessity of integrated teaching of these disciplines, and analyze the state of medical philosophy education in Iran and around the world, in order to emphasize on the importance of this issue and provide practical solutions to eliminate the current limitations.

Materials & Methods: A comprehensive search was conducted in the Magiran, SID, Noormags, Iranmedex, Google Scholar, Scopus, and Embase databases, using the keywords related to philosophy, ethics, education, teaching, medicine, medical sciences, and their Persian equivalents. The records were extracted till the end of Bahman 1399 for Persian databases, and till the end of February 2021 for English databases. The articles were reviewed based on their consistency with the research subject, and all related articles were evaluated and critically reviewed. After classifying the results, determining the articles' differences, and with reference to the previous studies, the research components were defined and analyzed.

Results: After extracting the chief components related to the research subject and matching its key concepts among the selected articles, the research results were ultimately presented in four topics, including the definition of the philosophy of medicine, the state of medical philosophy worldwide, philosophy of medicine in Iran, and the approaches to integrate the philosophy and the medical education.

Conclusion: By valuing the worthiness and the morals of medical philosophy, we can be rewarded with the advantages of integrated medical education and philosophy. The results of the previous academic courses in medical philosophy in educational centers around the world confirm the benefits of integrating philosophy into medical education.

[10.22038/HMED.2021.56492.11](https://doi.org/10.22038/HMED.2021.56492.11)

6

► Cite this paper as:

Nasiri F, Ghaffarifar S, Motevalli A, Naseri A, Hosseini M, Medical philosophy: The forgotten necessity in medical education. *Horizon of Medical Education Development*. 2022;13(2):81-90

*Corresponding author: Mohammad-Salar Hosseini;

Student Research Committee, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

Tel: +984133366581

Email: Hosseini.msalar@gmail.com

فلسفه پزشکی: ضرورت فراموش شده در آموزش علوم پزشکی

فریده نصیری¹، سعیده غفاری فر²، علی متولی³، امیررضا ناصری⁴، سیدمحمدسالار حسینی^{4*}

1 مرکز تحقیقات پزشکی مبتنی بر شواهد، پژوهشکده مدیریت سلامت و ارتقاء ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران.

2 مرکز تحقیقات آموزش علوم پزشکی، پژوهشکده مدیریت سلامت و ارتقاء ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران.

3 دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران.

4 کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران.

مشخصات مقاله	چکیده
نوع مقاله مقاله مروری	مقدمه: فلسفه پزشکی حیطه‌ی هم‌پوشانی دو علم فلسفه و پزشکی است. این علم با طرح پرسش‌های بنیادین، مفاهیم نهفته در پدیده‌های آشکار و نهان پزشکی و روابط میان آن‌ها را بررسی می‌کند. در این مقاله سعی شده است تا با مرور جنبه‌های مختلف فلسفه و پزشکی، تبیین ضرورت آموزش توأم این علوم و بررسی وضعیت آموزش فلسفه‌ی پزشکی در ایران و جهان، بر اهمیت این موضوع تاکید کرده و راهکارهایی عملی جهت رفع نواقص موجود ارائه شود.
پیشینه پژوهش تاریخ دریافت: ۹۹/۱۲/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۳۰	روش کار: با بهره‌گیری از کلیدواژه‌های مرتبط با فلسفه، اخلاق، آموزش، تدریس، پزشکی، علوم پزشکی و معادل‌های انگلیسی آن‌ها، جست و جوی جامعی در پایگاه‌های Noormags, SID, Magiran, Embase و Scopus, Google Scholar, Iranmedex انجام شد. نتایج جست و جو تا پایان بهمن ماه ۱۳۹۹ برای پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و تا پایان ماه فوریه ۲۰۲۱ برای پایگاه‌های اطلاعاتی انگلیسی استخراج شده، بر اساس هم‌خوانی با موضوع پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و تمام مقالات با موضوع مرتبط مورد ارزیابی و بررسی نقادانه قرار گرفتند. سپس، با طبقه‌بندی نتایج، تعیین وجوه افتراق میان مقالات و با توجه به مطالعات پیشین، مؤلفه‌های پژوهش تعریف شده و مورد تحلیل قرار گرفتند.
کلمات کلیدی آموزش اخلاق اخلاق حرفه‌ای فلسفه پزشکی علوم پزشکی	نتایج: پس از استخراج مؤلفه‌های اصلی مرتبط با موضوع و منطبق بر مفاهیم کلیدی آن از میان مقالات انتخابی، نتایج پژوهش در چهار حیطه‌ی فلسفه‌ی پزشکی، جایگاه فلسفه‌ی پزشکی در عرصه‌های جهانی، فلسفه‌ی پزشکی در ایران و رویکردهای تلفیق فلسفه و آموزش پزشکی ارائه شدند.
	نتیجه‌گیری: با شناخت جایگاه و ارزش‌های فلسفه‌ی پزشکی می‌توان از مزایای آموزش توأم پزشکی و فلسفه بهره برد. نتایج به‌دست آمده از ارائه‌ی دوره‌های آکادمیک فلسفه‌ی پزشکی در مراکز آموزشی سراسر جهان، مؤید مزایای ادغام فلسفه در آموزش علوم پزشکی می‌باشند.

0.22038/HMED.2021.56492.1136

نحوه ارجاع به این مقاله

Nasiri F, Ghaffarifar S, Motevalli A, Naseri A, Hosseini M, Medical philosophy: The forgotten necessity in medical education. Horizon of Medical Education Development. 2022;13(2):81-90

ایمیل: hosseini.msalar@gmail.com

تماس: ۰۴۱۳۳۳۶۶۵۸۱

*نویسنده مسئول: سید محمد سالار حسینی

کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران.

مقدمه

شد. در ادامه و براساس پرسش پژوهشی، جست‌وجوی جامع در پایگاه‌های اطلاعاتی SID، Magiran، Google Scholar، Iranmedex، Noormags و Scopus و Embase با استفاده از کلید واژه‌های فلسفه، اخلاق، آموزش، تدریس، پزشکی، علوم پزشکی و معادل‌های انگلیسی آن‌ها، بودن محدودیت زمانی صورت گرفت و نتایج جست‌وجو تا پایان بهمن‌ماه ۱۳۹۹ برای پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و تا پایان ماه فوریه ۲۰۲۱ برای پایگاه‌های اطلاعاتی انگلیسی استخراج شدند. در مرحله سوم، نتایج به‌دست آمده بر اساس معیارهای انتخاب مقالات، شامل هم‌خوانی با موضوع مطالعه و میزان ارتباط با پرسش پژوهشی غربالگری شده و مطالعات باقیمانده توسط تیم پژوهشی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفتند. در پایان، تمام مقالات مرتبط توسط تیم پژوهشگران مورد بررسی نقادانه قرار گرفته و پس از ارزیابی محتوای کیفی و استخراج مؤلفه‌های اصلی مرتبط با موضوع، در چهار دسته شامل تعریف فلسفه‌ی پزشکی، جایگاه فلسفه‌ی پزشکی در عرصه‌های جهانی، فلسفه‌ی پزشکی در ایران و رویکردهای تلفیق فلسفه و آموزش پزشکی ارائه گردیدند.

نتایج:

پس از دسته‌بندی مقالات انتخابی براساس مفاهیم کلیدی، محتوای کیفی مقالات به دسته‌های مختلف تقسیم گردید (تعریف فلسفه‌ی پزشکی، جایگاه فلسفه‌ی پزشکی در عرصه‌های جهانی، فلسفه‌ی پزشکی در ایران و رویکردهای تلفیق فلسفه و آموزش پزشکی) که در ادامه بررسی هر کدام می‌پردازیم:

فلسفه پزشکی شاخه‌ای از فلسفه و شامل مباحثی در زمینه‌ی معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، منطق، روانشناسی و متافیزیک است (۱، ۲). فلسفه پزشکی را می‌توان از حیث پوشش مباحث حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه، کاربردی‌ترین نوع فلسفه‌های خاص یا مضاف دانست (۳). این حیظه از فلسفه با سؤالاتی ورای پزشکی، به جست‌وجوی معنای پدیده‌های پزشکی و روابط آن‌ها می‌پردازد (۴). در سال‌های اخیر، با پررنگ شدن اهمیت بحث و استدلال در تصمیم‌گیری‌های بالینی و ظهور پرسش‌هایی که جز با شناخت کافی از مسائل معرفت‌شناختی قابل پاسخگویی نیستند، ضرورت آموزش فلسفه‌ی پزشکی بیش از پیش هویدا گشته‌است (۵). به علاوه، اهمیت آموزش و تسهیل یادگیری مهارت‌هایی از قبیل تفکر انتقادی و مهارت حل مسئله نیز پررنگ‌تر شده‌اند (۶). در این راستا سایر کشورهای جهان با برگزاری رویدادها و تدریس دوره‌های فلسفه‌ی پزشکی به دانشجویان پزشکی، اقدامات قابل توجهی در جهت توسعه این علم انجام داده‌اند؛ اقداماتی که جای خالی آن‌ها در برنامه‌ی آموزش پزشکی ایران به شدت احساس می‌شود (۷). بدین منظور، در مطالعه‌ی مروری حاضر سعی شده‌است تا با مرور جنبه‌های مختلف فلسفه و پزشکی، تبیین ضرورت آموزش توأم این علوم و بررسی وضعیت آموزش فلسفه‌ی پزشکی در ایران و جهان، راهکارهایی عملی جهت رفع نواقص موجود ارائه شود.

روش کار

در انجام مرور حاضر، در مرحله‌ی اول پرسش پژوهشی مبتنی بر محتوای پژوهشی و به شکل "فلسفه‌ی پزشکی چه نقشی در آموزش علوم پزشکی دارد؟" طراحی

فلسفه‌ی پزشکی چیست؟

در دهه‌های اخیر، بحث‌های زیادی حول محور فلسفه‌ی پزشکی شکل گرفته‌اند که عمدتاً به این پرسش بنیادین ختم می‌شوند که ماهیت فلسفه‌ی پزشکی چیست و گسترش آن چه ضرورتی دارد (۸)؟ پژوهشگران و صاحب‌نظران بسیاری، فلسفه‌ی پزشکی را قطعه‌ی گم شده‌ی جورچین اخلاق زیستی به حساب آورده و آن را مفهومی فراتر از تعابیر مرسوم جامعه‌ی علمی می‌دانند (۹، ۱۰). فلسفه‌ی پزشکی در قرون وسطی، همانند سایر شاخه‌های فلسفه، عمدتاً درگیر پاسخ به «چرایی» وقوع پدیده‌ها بود؛ دیدگاهی که بیشترین بازتاب آن در آثار ارسطو هویدا است (۱، ۱۱). اما با گذر زمان و گسترش مفاهیم انتزاعی در چهار محور اصلی منطق، ارزش و ارزش‌شناسی، معرفت‌شناسی یا شناخت‌شناسی و متافیزیک به مرور و از اواسط قرن هفدهم میلادی، فلسفه‌ی مدرن به آرامی جایگزین فلسفه‌ی رایج در اروپای غربی شد (۱۲، ۱). فلسفه‌ی مدرن با حذف برخی جنبه‌های محدودکننده‌ی فلسفه‌ی قرون وسطایی، بیشتر به بررسی «چگونگی» وقوع پدیده‌ها و پیامدهای حاصل می‌پردازد. از مهم‌ترین دستاوردهای این سیر تغییرات می‌توان به برجسته شدن نقش تجربه و مضامین حسی اشاره کرد (۱). نتیجه‌ی این امر، طرح پرننگ‌تر علوم تجربی و مشخصاً علوم پزشکی در حیطه‌های فلسفه‌ی مدرن می‌باشد.

اهمیت وجود فلسفه نه تنها در پزشکی، بلکه در سایر رشته‌های علوم پزشکی - به ویژه پرستاری - نیز قابل توجه است (۷). فلسفه بر چهارچوبی برای طرح پرسش‌های مرتبط با معرفت‌شناسی و مفاهیم پایه‌ای پرستاری تمرکز دارد. در حال حاضر پرسش‌های بسیاری در رشته‌ی پرستاری مطرح هستند که شاید نتوان با مطالعه‌ی تحقیقی پاسخ مناسبی برای آن‌ها پیدا کرد. بررسی و حل این مشکلات به فلسفه وابسته

هستند. پژوهش فلسفی به پرستاران کمک می‌کند تا موضوعات مورد بحث را اولویت‌بندی کرده و این اولویت‌ها را در مقایسه با اولویت‌های انسانی و اجتماعی تجزیه و تحلیل کنند. به طور کلی فلسفه‌ی پزشکی دیدگاه آرمان‌گرایانه‌ای در مورد پیشه‌ی پرستاران ارائه می‌کند و این خود ضرورت تدریس فلسفه‌ی پزشکی در برنامه آموزشی رشته‌ی پرستاری را تأیید می‌کند (۱۳).

مسئله مهم دیگری که باعث می‌شود کم‌رنگ شدن ارتباط پزشکان با مسائل فلسفی می‌شود، نگاه دستورالعملی در پزشکی است. در این علم، پزشکان به دنبال دستورالعمل‌های هدایت‌کننده در درمان و تشخیص بیماری‌ها هستند اما در حوزه‌ی فلسفه‌ی پزشکی بیشتر استدلال و بحث راه‌حل اصلی برای درمان هستند. به بیان دیگر پزشکان برای دستیابی به مشروعیت بیشتر به دنبال علوم زیست‌شناختی هستند و ترجیح می‌دهند کارکرد بیماری را نه از روی فرایندهای ماوراء طبیعی، بلکه از طریق فرایندهای طبیعی توصیف نمایند.

فلاسفه به طور کلی تمایل بیشتری در به کار بردن استدلال انتزاعی در مورد علوم مختلف دارند، یعنی بعد از بررسی تفاوت‌ها و تمایزات علوم مختلف وجوه مشترک علوم را برمی‌گزینند و به نتایج کلی دست پیدا می‌کنند مثلاً دو نفر از دوستان ما هر یک دارای ویژگی‌های مخصوص هستند اما انسانیت وجه مشترک و انتزاعی از آن‌هاست. این یکی از دلایلی می‌تواند این باشد که پزشکان، مسائل فلسفی را زیاد کاربردی نمی‌دانند، درحالی‌که اهمیت مسائل اخلاقی را بیشتر در حیطه کاری و شغلشان احساس می‌کنند. با توجه به اینکه اخلاق پزشکی به‌عنوان یک رشته علمی کاربردهای عملی خود را در موقعیت‌های بالینی هم‌زمان با کار روی تاریخ، فلسفه، الهیات و جامعه‌شناسی به کار می‌گیرد، تأثیرات و نتایج ملموس‌تری نسبت به فلسفه

پزشکی خواهد داشت (۱۴).

یکی از تقابلات میان پزشکان و فیلسوفان دیدگاه متقابل تقلیل‌گرایی در برابر کل‌گرایی است. دکارت، فیلسوف قرن هفدهم میلادی، معتقد بود موجودات غیرانسانی را می‌توان مانند ماشین با کنار هم قرار دادن اجزای آن شناخت. معیار اصلی او شکستن سیستم و اجزای تشکیل دهنده‌ی آن و شناسایی رفتار کلی سیستم از مجموعه‌ی رفتار اجزاء است. دیدگاه دکارت با نام تقلیل‌گرایی شناخته می‌شود. این در حالی است که روان‌پزشکان و فلاسفه بیشتر با قبول دیدگاه کل‌گرایی، بررسی روابط موجود، تأثیر رفتار هر جزء بدون جدا کردن اجزاء از هم و نیاز به تلفیق گسترده‌های زیستی، روانی، اجتماعی و فلسفی، دیدگاه جامع‌تری نسبت به جهان اطراف دارند (۱۵).

فلسفه‌ی پزشکی در عرصه‌های جهانی

در سی سال اخیر فلسفه پزشکی جایگاه خاصی در سطح جهانی به خود اختصاص داده و به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر و در قالب‌های گوناگون تدریس می‌شود (۶، ۱۶). به‌عنوان مثال دانشگاه کنت با برگزاری دوره‌های آموزشی، دانشجویان را با مفاهیم پایه‌ای و ایده‌های فلسفی آشنا می‌سازد، دانشگاه جرج‌تاون امکان مطالعه و فراگیری موازی پزشکی و فلسفه در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی را فراهم آورده است و کالج کینگ انگلستان نیز برنامه‌های منظمی را با حضور دانشجویان، پژوهشگران و کادر درمان برگزار می‌کند. با وجود تفاوت در شیوه‌ی برگزاری، میل به افزایش بهره‌وری آموزشی و ارتقای توانایی‌های فارغ‌التحصیلان علوم تجربی و پزشکی را می‌توان در تمام برنامه‌های دانشگاه‌ها و مراکز علمی گوناگون مشترک دانست (۱۷). به عبارت دیگر، احساس ضرورت و درک

اهمیت این موضوع مهم‌ترین نقطه‌ی اشتراک در برگزاری دوره‌های آموزشی فلسفه‌ی پزشکی در مراکز آموزشی گوناگون در سراسر جهان بوده‌است. کاهش دغدغه‌های اخلاق زیستی، افزایش قدرت تصمیم‌گیری حیاتی، بهبود توانایی برقراری ارتباط موثر با بیماران و ارتقای مهارت تفکر انتقادی را می‌توان از مهم‌ترین دستاوردهای توسعه‌ی تفکر فلسفی دانست (۱۸-۲۰).

جایگاه فلسفه‌ی پزشکی در ایران

ابن سینا از پیشگامان تلفیق فلسفه و پزشکی در ایران بوده است (۲۱). وی بیش از آن که به نقش فلسفه در استدلال بالینی بپردازد، به نقش کلیدی فلسفه در معرفت پزشکی اشاره می‌کند (۲۱، ۲۲). با این وجود، به نظر می‌رسد در حال حاضر و در شرایط فعلی، فلسفه‌ی پزشکی در ایران هنوز در مراحل ابتدایی خود قرار دارد و برای رسیدن به جایگاه آکادمیک و تدریس در دانشگاه‌ها، نیازمند گسترش و توسعه‌ی بیش از پیش است. نیاز جامعه پزشکی به مبانی فلسفه پزشکی نیازی حیاتی به شمار می‌رود اما متأسفانه میزان مطالعات و بحث و گفت‌وگو در این زمینه نسبت به قلمرو تکوین‌یافته‌ی اخلاق پزشکی بسیار ناچیز است. یکی از دلایل عدم توفیق این رشته در ایران، عدم شناخت فیلسوفان و جامعه پزشکی از این رشته و دستاوردهای آن است. این رشته با عمل پزشکی ارتباط بسیاری داشته و تأثیر به‌سزایی در نگاه پزشکان در شناخت بیماری و تشخیص آن دارد. اما به دلیل نبود افراد متخصص، این رشته هنوز جایگاه مناسبی کسب نکرده است و جز انتشار مقالات محدود در فضای آکادمیک کشور ایران، مطالعات زیادی در این مورد انجام نشده است. قطعاً انتشار مجلات تخصصی و برگزاری کنفرانس‌ها و همایش‌های مرتبط می‌تواند کمک شایانی به شناخت هرچه بیشتر این رشته کنند.

است که بخشی از پزشکی در علوم فیزیولوژی و روانشناسی ژنتیک و داروسازی معنا پیدا می‌کند، اما اگر پزشکی را دربرگیرنده فعالیت‌های ویرای جست‌وجوی صرف در معرفت علم بدانیم، فلسفه‌ی پزشکی هویتی مجزا از فلسفه‌ی علوم به خود می‌گیرد (۲۶). علوم پزشکی پدیده‌های قابل مشاهده را از طریق روش‌های علمی برای کارکرد درست اندام‌های بدن بررسی می‌کنند اما هدف نهایی پزشکی چیزی فراتر از صرف یافتن حقیقت علمی بوده و جست‌وجویی برای یافتن حقیقت سلامت و درمان انسان‌هاست که به واسطه عمل بالینی مشخص می‌شود.

مهم‌ترین راه ارتباط و هم‌پوشانی این دو رشته تبیین دروس مربوطه در برنامه آموزشی از همان مقاطع ابتدایی در مدارس است تا دانش‌آموزان گام به گام با مفاهیم فلسفی خو گرفته و در طول زندگی و تحصیلات مشکلات را با رویکرد بهتری اداره کنند. گنجاندن واحد درسی فلسفه‌ی پزشکی در برنامه‌ی آموزشی علوم پزشکی و تدوین سرفصل‌های آموزشی مناسب می‌تواند گامی مؤثر در جهت آشنایی دانشجویان با فلسفه‌ی پزشکی و مباحث آن باشد. مطالعات بسیاری به ضرورت گنجاندن بحث‌های فلسفی در برنامه‌ی آموزشی دانشجویان علوم پزشکی و تاثیرات آموزشی و مزایای فرهنگی و روانی این امر اشاره داشته‌اند (۲۷-۲۹). به‌عنوان مثال در کشور آمریکا که یکی از طلایه‌داران این رشته در جهان به شمار می‌رود، دو درس مرتبط با علوم فلسفه به نام‌های «نظریه‌های پزشکی» و «منطق پزشکی» تدریس می‌شوند. نظریه پزشکی بیشتر شامل مباحث متافیزیکی و اصول اولیه فلسفه است و دانشجویان در این دوره با نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلف آشنا می‌شوند. یکی از موضوعات مورد مطالعه در این دوره رویکرد زیست‌شناختی و فلسفه‌ی ذهنی است. رویکرد زیست‌شناختی در پی تعیین آن دسته از فرایندهای زیست

یکی دیگر از مشکلات این رشته در ایران مشخص نبودن جایگاه آکادمیک آن است. علاقه به موضوعات پزشکی و فلسفه دو طرفه است و با توجه به این که در هر عصر، پزشکی‌خواستار پرده‌برداری از ماهیت هنری فلسفه بوده و فیلسوفانی نیز در پی فهم عمیق‌تر پدیده‌های پزشکی بوده‌اند، تبحر و تخصص کافی در هر دو حوزه ضروری است. به همین دلیل مشخص نیست که در سطح آکادمیک وزارت علوم عهده‌دار مسئولیت این رشته است یا وزارت بهداشت.

از دیگر مشکلات فلسفه‌ی پزشکی در ایران می‌توان به تفکیک این رشته از اخلاق پزشکی اشاره کرد. اخلاق پزشکی جزئی از فلسفه پزشکی و هنجاری است (۲۳). اما برخی معتقدند فلسفه‌ی پزشکی معادل با اخلاق پزشکی نیست؛ چراکه اخلاق پزشکی ماهیتی هنجاری دارد و فلسفه‌ی پزشکی باید معرفت‌شناختی باشد (۲۴). در حقیقت براساس این دیدگاه، فلسفه‌ی پزشکی جزئی از فلسفه علم است و ماهیت مستقلی ندارد (۲۴، ۲۵). متأسفانه با جدا کردن این رشته، مباحث هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی به باد فراموشی سپرده می‌شوند؛ بنابراین در هم آمیختن این دو رشته باعث می‌شود تا مباحث به شکل بهتری عرضه شوند.

رویکردهای تلفیق فلسفه و آموزش پزشکی

هدف و خواسته‌ی فلسفه پزشکی با مقصود خود پزشکی متفاوت است. محور دانش پزشکی شناخت و درمان بیماری‌هاست درحالی‌که شاخه‌ی فلسفه پزشکی بر تأمل در ذات علم پزشکی استوار است. فلسفه‌ی پزشکی می‌خواهد چستی علوم پزشکی را بدون تعریف دقیق از علم پزشکی نشان دهد. توصیف واضح فلسفه‌ی پزشکی غیرممکن است و در سال‌های اخیر بحث‌های بسیاری پیرامون تعریف فلسفه پزشکی صورت گرفته‌اند. بدیهی

شاهد تغییراتی در برنامه‌های آموزشی خواهیم بود. همکاری‌های دو جانبه بین دپارتمان‌ها می‌تواند با فواید بی‌شماری برای طرفین همراه باشد؛ از جمله آن‌ها می‌توان به گسترش پژوهش‌ها و افزایش تعداد مقالات در این زمینه، برگزاری رویدادهای علمی متعدد و ایجاد فرصت‌های شغلی مناسبی برای افراد حاضر در دانشکده‌ی پزشکی اشاره کرد. علاوه بر دوره‌های ذکر شده می‌توان دوره‌های دیگری نیز پیشنهاد کرد. فروید به طور قطع یکی از تأثیرگذارترین افراد در مکتب دانشگاهی و پزشکی بوده‌است. مطالعه‌ی افکار و دیدگاه‌های فروید یکی از موضوعات جذاب برای تدریس است. این مطالعات عمدتاً شامل نظریاتی در مورد مرگ، ترس، روابط جنسی و جایگاه زن هستند. دوره پیشنهادی دیگر دیدگاه هرمنوتیکی و پسانوگرایی پزشکی است. در پزشکی پسانوگرایانه، توجه از رویکرد فیزیولوژیک - که بخشی از وجود انسان است - به کل وجود او معطوف می‌شود؛ بنابراین الگوواره پسانوگرایی نه با اجزای بدن فرد، بلکه با مجموعه‌ی اشخاصی سر و کار دارد که با تفاوت‌های روانی و اجتماعی خود نزد پزشک حضور می‌یابند. شرکت در این دوره‌ها بیشتر برای کسانی توصیه می‌شود که اطلاعات اولیه در مورد فلسفه و متافیزیک و معرفت‌شناسی داشته و به دنبال مطالعات پیشرفته‌تر و نیل به درجات عالی‌تر باشند.

بحث و نتیجه گیری

به طور کلی فلسفه‌ی پزشکی از عناصر جدایی‌ناپذیر علوم پزشکی است که جایگاه و نظم مشخصی را به پزشکی می‌بخشد. پیامدهای حاصل از ارائه‌ی دوره‌های آکادمیک فلسفه‌ی پزشکی در دانشگاه‌های سراسر جهان، از نتایج پژوهش‌های اخیر در جهت ضرورت آموزش توأم پزشکی با فلسفه حمایت می‌کنند.

عصبی است که زیربنای رفتار و فرایندهای ذهنی را تشکیل می‌دهند، برای مثال در بررسی افسردگی با رویکرد زیستی سعی بر تبیین این اختلال بر اساس تغییرات میزان انتقال دهنده‌های عصبی است. فلسفه‌ی ذهن بیشتر روابط متقابل جسم و ذهن را مورد بررسی قرار می‌دهد. تعداد زیادی از فلاسفه هم در ایران و هم در سراسر جهان نظریه‌های پزشکی مختلفی ارائه کرده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان در ایران به ابوعلی سینا اشاره کرد. نظام فلسفی ابن‌سینا بی‌شک یکی از عمیق‌ترین و ماندگارترین تأثیرات را در تفکر فلسفی اسلامی و فلسفه‌ی اروپای سده‌های میانی بر جای گذاشته‌است. هستی‌شناسی محور اصلی نظام فلسفی ابن‌سینا را تشکیل می‌دهد که هم در متافیزیک و هم در خداشناسی نقش تعیین‌کننده دارد (۳۰). در مقابل دوره‌ی منطق پزشکی بیشتر شامل مباحث معرفت‌شناسی عقل‌گرایی و تجربه‌گرایی است و مسئله عدم قطعیت در پزشکی جزئی از مباحث این دوره است. تشخیص بیماری می‌تواند با سطوح مختلفی از عدم اطمینان و عدم دقت همراه باشد و این مسئله در پزشکی امری ذاتی و انکارناپذیر است. به طور کلی صاحب‌نظران عرصه‌ی منطق علاقه‌ی بیشتری به تجزیه و تحلیل مسائل از طریق احتمالات دارند. پس از بررسی مباحث هر دوره، به بررسی طول مدت دوره می‌پردازیم. هر دوره شامل حداقل ده جلسه‌ی دوساعته است. یکی از مشکلاتی که گریبان‌گیر این دوره‌هاست، هم زمانی زمان تدریس این دوره‌ها با سال‌های بالینی دوره‌ی پزشکی است، چراکه با توجه به فشار درسی و کاری بالا، دانشجویان در این سال‌ها زمان کافی برای تخصیص به این دوره‌ها را ندارند. دانشکده‌های پزشکی از زمان‌بندی و نحوه‌ی اجرای این دوره‌ها رضایت کافی ندارند و خواستار توجه بیشتری به این دوره‌ها هستند. با وجود تمامی مشکلات هنوز جای امیدی وجود دارد و در سال‌های آینده

تقدیر و تشکر:

نویسندگان از تمامی افرادی که تیم پژوهشی را در انجام مطالعه‌ی حاضر یاری نمودند سپاسگزارند.

تضاد منافع:

در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافع وجود ندارد.

References

1. Lee K. The philosophical foundations of modern medicine: Springer; 2011.
2. Burt EA. The metaphysical foundations of modern physical science: A historical and critical essay: Routledge; 2014.
3. Hemmati-Moghaddam A-R. Medical Philosophy. *Qabasat*. 2006;11(39-40):333-355.
4. Rashad A-A. Definition of Philosophy. *Zehn*. 2015;16(63):5-34
5. Shaban R. Theories of clinical judgment and decision-making: A review of the theoretical literature. *Australasian Journal of Paramedicine*. 2015;3(1-2):1-13.
6. Yoosefee S, Heidari A, Hemmati-Moghaddam A-R, Heidari M. The Necessity of Philosophy of Medicine Course for Medical Students. *Qom Univ Med Sci J*. 2018;12(5):1-5.
7. kermanshahi s, memarian r, heseni a, zamzam s, nezamli f. A comparison post- graduate MS curriculum of nursing education in Iran and Canada. *Journal of Medical Education Development*. 2011;4(6):48-54.
8. Wildes KW. The crisis of medicine: Philosophy and the social construction of medicine. *Kennedy Institute of Ethics Journal*. 2001;11(1):71-86.
9. Pellegrino ED. Philosophy of medicine: should it be Teleologically or socially constructed? *Kennedy Institute of Ethics Journal*. 2001;11(2):169-80.
10. Gabbay DM, Thagard P, Woods J, Hooker CA. *Philosophy of complex systems*: Elsevier; 2011.
11. Longrigg J. *Greek rational medicine: philosophy and medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*: Routledge; 2013.
12. Royce J. *The Spirit of Modern Philosophy: An Essay in the Form of Lectures*: Courier Dover Publications; 2015.
13. Lewis S, Rogers M, Naef R. *Caring-Human Science Philosophy in Nursing Education: Beyond the Curriculum Revolution*. *International Journal for Human Caring*. 2006; 10(4):31-38
14. Grodin MA. *Meta medical ethics: the philosophical foundations of bioethics*: Springer Science & Business Media; 2001.
15. Kekes J. *Pluralism in philosophy: Changing the subject*: Cornell University Press; 2000.
16. Sharifi K. The necessity of teaching philosophy of science in medical sciences. The first philosophy of science conference. 2014.
17. Flexner A. *Medical education in the United States and Canada*. *Bulletin of the World Health Organization*. 2002;80:594-602.
18. Bluhm R. Evidence-based medicine and philosophy of science. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*. 2010;16(2):363-4.
19. Carson RA, Burns CR. *Philosophy of medicine and bioethics: a twenty-year retrospective and critical appraisal*: Springer Science & Business Media; 2006.
20. Skelton JR. *Language, Philosophy, and Medical Education*. *Teaching and Learning in Medicine*. 2021;33(2):210-6.
21. Monajemi A. The Rrelationship between Philosophy and Medicine in The Works of Imam Fakhr Razi: A Distinct Model from Galen and Avicenna. *Medical Ethics and History of Medicine*. 2020;13(1):431-43.
22. Nasr S-H. Ibn Sina's achievements in the field of science and his services to philosophy. *History of Science*. 2006;5(1):1-12.
23. Jonsen AR. *The birth of bioethics*: Oxford University Press; 2003.
24. Marcum JA. *An introductory philosophy of medicine: Humanizing modern medicine*: Springer Science & Business Media; 2008.
25. Naskar A. *Time to Save Medicine: Neuro Cookies*; 2018.
26. Bunge MA. *Medical philosophy: Conceptual issues in medicine*: World Scientific Publishing Company; 2013.

27. Keller EJ. Philosophy in Medical Education: A Means of Protecting Mental Health. *Academic Psychiatry*. 2014;38(4):409-13.
28. Al-Azri NH. Towards Culture-Oriented Medical Philosophy, Education, Research and Practice. *Sultan Qaboos Univ Med J*. 2020;20(4):e290-e5.
29. Chrousos GP, Mammias IN, Spandidos DA. The role of philosophy in medical practice. *Experimental and therapeutic medicine*. 2019;18(4):3215-6.
30. Wisnovsky R. Avicenna and the Avicennian tradition. 2005.